

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معاونت پژوهش

به نام خدا

نشر اخلاق پژوهش

بیاباری از خداوند سبحان و اعتماد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در
اعلامی فرهنگ و تمدن بشری و دانشجویمان و اخصای سینت علمی واحد های دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و
از آن تخلفی نکنیم:

- ۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هر گونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی می آلاینند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هر گونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۳- اصل ترویج: تعهد به رواج و دانش و ارائه نتایج تحقیقات و انتقال آن به بهکاران علمی و دانشجویمان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از هر گونه حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران، همکاران و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمانها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هر گونه پنهان سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی ، گروه زبان و ادبیات عرب

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (MA)

گرایش: زبان و ادبیات عرب

عنوان:

ترجمه و شرح کتاب «علل النحو» ابن وراق (باب ابتداء تا باب

نداء)

استاد راهنما:

دکتر علی صابری

استاد مشاور:

دکتر علیرضا باقر

پژوهشگر:

زهرا حاجی اسدالهی

پاییز ۱۳۹۱

تقدیم بہ

تمام اساتید، دیران و مریان صرف و نجوم

مشکر و قدردانی

سپاس به درگاه ایزدمنان که به لطف و رحمت خود به مخلوقاتش قدرت اندیشه بخشید و راه ترقی و پیشرفت را فراسوی آمان گشود و با اعطای برکات خود، چیدن خوشه ای از خرمن علم را به بنده حقیرش عطا فرمود. در اینجا لازم می دانم از زحمات بی شائبه جناب آقای دکتر علی صابری که بارها همایانی های ارزشمند و پراج، آموخته های خویش را چون چراغی فراروی من نهاد کمال مشکر را به جای آورم. همچنین از زحمات استاد که انقدر جناب آقای دکتر علیرضا باقر که با مشورت هوشمندانه و دقت نظر عالمانه در تدوین این مجموعه یاریم نمودند، کمال قدردانی را دارم.

و همچنین از حامیان، همیشگی زندگی، پدر و مادر عزیزم که شرایط لازم را برایم مهیا کردند، کمال مشکر را دارم. و از استاد محترم جناب آقای حامد رمضانعلی که در تدوین این پایان نامه یاریم نمودند، بسیار سپاسگذارم. و در خاتمه از تمام افرادی که به نحوی حتی برگردن این اثر دارند صمیمانه، مشکر می نمایم و برای یکایکشان آرزوی توفیق از خداوند منان را خواستارم.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب زهرا حاجی اسدالهی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۹۰۶۷۲۰۳۳۰۰ در رشته زبان و ادبیات عرب که در تاریخ ۹۱/۱۰/۱۹ از پایان نامه خود تحت عنوان: ترجمه و شرح کتاب «علل النحو» ابن وراق (باب ابتداء تا باب نداء)

با کسب نمره ۱۸ و درجه عالی دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در موارد که دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء

بسمه تعالی

درتاریخ : ۹۱/۱۰/۱۹

دانشجوی کارشناسی ارشد زهرا حاجی اسدالهی از پایان نامه خود دفاع نموده وبا نمره

۱۸ بحروف هجده و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی
 دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
 دانشکده ادبیات و علوم انسانی
 (این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

کد شناسایی پایان نامه : ۱۰۱۲۰۲۰۲۹۰۲۰۰۶	نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی کد واحد: ۱۰۱
عنوان پایان نامه : ترجمه و شرح کتاب «علل النحو» ابن وراق (باب مبتدا تا باب نداء)	
تاریخ شروع پایان نامه : ۹۱/۲/۷ تاریخ اتمام پایان نامه : ۹۱/۱۰/۱۹	نام و نام خانوادگی دانشجو : زهرا حاجی اسدالهی شماره دانشجویی ۸۹۰۶۷۲۰۳۳۰۰ رشته تحصیلی : زبان و ادبیات عرب
استاد / استادان راهنما : دکتر علی صابری استاد / استادان مشاور: دکتر علیرضا باقر	
چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده) :	
<p>در این پایان نامه که به شرح کتاب «علل النحو» اختصاص دارد، ابتدا به بررسی پیدایش علم نحو و مکتب های نحوی پرداخته شده است و پس از آن، زندگی فردی و اجتماعی ابن وراق، جایگاه او در نحو، آثارش به ویژه کتاب «علل النحو» مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین با توجه به عنوان کتاب و موضوع آن که پیرامون مسائل و علل نحوی است، تاریخچه ای از تعلیل نزد علمای نحو، انواع و اقسام آن، مطرح شده است. و در نهایت، در فصل سوم، مباحث کتاب «علل النحو» از «باب ابتداء تا باب نداء» ترجمه و شرح شده است.</p> <p>آنچه در این پایان نامه مورد بررسی قرار گرفته است، دقت در منابع گذشته و استفاده از آن و عمق بخشیدن به یادگیری زبان عربی و فهم فلسفه های این زبان است. نگارنده بر آن است با ترجمه و شرح نمونه هایی از تعلیلات نحوی، توجه خواننده را به این موضوع جلب کند، که می توان آموزش زبان را در راستای فلسفه آن بیان نمود تا یادگیری آن به فهم و درک مطلب کمک کند، اما این امر تا جایی مفید است که توجه فرد، صرفاً معطوف به علت محض نشود.</p>	

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه مناسب است تاریخ و امضا :
 مناسب نیست

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

چکیده

مقدمه

فصل اول: کلیات

- ۱-۱ بیان مسأله پژوهشی ۲
- ۲-۱ هدف از پژوهش ۲
- ۳-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه پژوهش ۲
- ۴-۱ پیشینه تحقیق ۳
- ۵-۱ سؤالات یا فرضیه های تحقیق ۳
- ۶-۱ روش تحقیق ۳
- ۷-۱ قلمرو تحقیق ۳
- ۸-۱ طرح پژوهش ۳
- ۹-۱ محدودیت ها ۴

فصل دوم: پیدایش مکاتب نحوی و سیره ابن وراق

- ۱-۲ بخش اول: پیدایش نحو و مکاتب نحوی ۷
- ۲-۲ بخش دوم: معرفی ابن وراق ۱۰
- ۱-۲-۲ زندگی نامه ابن وراق ۱۱
- ۲-۲-۲ آثار ابن وراق ۱۲
- ۳-۲-۲ جایگاه ابن وراق در نحو ۱۳
- ۳-۲ بخش سوم: علل النحو ۱۴
- ۱-۳-۲ آغاز تعلیل در نحو ۱۵
- ۲-۳-۲ تعریف علت نحوی ۱۷
- ۳-۳-۲ انواع استدلال ۱۹

- ۱۹..... ۱-۳-۳-۲ سماع یا نقل
- ۱۹..... ۲-۳-۳-۲ استصحاب
- ۱۹..... ۳-۳-۳-۲ اجماع
- ۲۰..... ۴-۳-۳-۲ قیاس
- ۲۰..... ۱-۴-۳-۳-۲ احکام قیاس
- ۲۰..... ۲-۴-۳-۳-۲ انواع قیاس
- ۲۱..... ۴-۳-۲ دیدگاه علماء پیرامون علت های نحوی
- ۲۴..... ۵-۳-۲ کتاب «علل النحو» ابن وراق
- ۲۵..... ۶-۳-۲ ارزش کتاب «علل النحو»
- ۲۵..... ۷-۳-۲ روش کتاب «علل النحو»
- ۲۶..... ۸-۳-۲ نقد کتاب «علل النحو»
- ۲۶..... ۱-۸-۳-۲ ویژگی های مثبت کتاب
- ۲۷..... ۲-۸-۳-۲ معایب کتاب

فصل سوم: ترجمه و شرح کتاب «علل النحو»

- ۲۹..... ۱-۳ مبتدا وخبر
- ۳۸..... ۲-۳ فاعل ومفعول به
- ۴۹..... ۳-۳ نائب فاعل
- ۶۳..... ۴-۳ ظننتُ و حسبتُ و علمتُ و خلتُ و اخواتش
- ۷۰..... ۵-۳ نِعَمَ و بئسَ
- ۸۰..... ۶-۳ حَبَّذا
- ۸۴..... ۷-۳ اضممار(تحذیر)
- ۸۹..... ۸-۳ اسم فاعل
- ۹۶..... ۹-۳ مصادری که عمل می کنند
- ۱۰۶..... ۱۰-۳ اشتغال

- ۱۱-۳ حَتَّى ۱۱۵
- ۱۲-۳ آنچه عرب نصب و رفع می دهد (مفعول معه) ۱۲۰
- ۱۳-۳ افعالی که به حرف جر متعدی می شوند ۱۲۴
- ۱۴-۳ تعجب ۱۲۷

فصل چهارم: نتیجه گیری

- نتیجه گیری ۱۴۷
- منابع و مأخذ ۱۴۸

فصل اول

کلیات

۱-۱ بیان مسأله پژوهشی :

این پایان نامه پژوهشی است پیرامون ترجمه و شرح بخشی از کتاب «علل النحو» ابن وراق ، عالم فقهی و نحوی قرن چهارم ، که یکی از مهمترین کتاب هایی است که مسائل نحوی و علت های آن را به صورت علمی و دقیق ، با شواهد قرآنی و شعری ، بیان داشته است. و پایان نامه حاضر ترجمه ای است دقیق ، همراه با شرح و تحقیق پیرامون موضوعات پیچیده و مبهم که تقدیم پژوهندگان علم و دانش می گردد.

۲-۱ هدف از پژوهش :

هدف از انجام این تحقیق، عرضه ترجمه ای دقیق و شرح مباحث مهم و ارائه نظریه ها و دیدگاه های نحویان بصره و کوفه و برخی از فلسفه های نحو، به دانش پژوهان فارسی زبان می باشد، تا بهره گیری از آموزه های علمی علماء نحو، تلاشی در خدمت به علم نحو صورت گرفته باشد.

۳-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن:

دراهمیت این موضوع همین بس که ترجمه حاضر شرح یکی از معتبرترین کتابهای علت های نحوی قرن چهارم می باشد. که آگاهی و دستیابی به آن ضرورت دارد . علاوه بر اینکه با ترجمه این کتاب، با بسیاری از اصطلاحات علمای بصره و کوفه و نحوه استدلال آنان آشنا می شویم. بخصوص اصطلاحاتی که خلیل و سیبویه از آن استفاده کرده اند. و با توجه به مسائل مطرح شده و علاقه پژوهشگر به مباحث صرفی و نحوی، به شرح و ترجمه این کتاب پرداختم.

۱-۴ پیشینه تحقیق:

درباره ترجمه مسائل نحوی کتاب های متعددی نوشته شده است اما بنا بر بررسی های انجام شده ، ترجمه و تحقیق کتابهای علت های نحو در قرن چهارم، تحقیقی با این عنوان دیده نشده است.

۱-۵ سؤالات یا فرضیه های تحقیق:

شیوه استدلال ابن وراق در مسائل نحوه به چه شکلی است؟
آیا ابن وراق از جمله نحویانی است که پایبند علت های نحوی و متأثر از بحث های منطقی است؟

۱-۶ روش تحقیق:

کتابخانه ای

۱-۷ قلمرو تحقیق:

کتاب «علل النحو»

۱-۸ طرح پژوهش :

این پایان نامه، شامل مقدمه و چهار فصل می باشد:فصل اول: کلیات،فصل دوم که مربوط به پیدایش مکاتب نحوی و سیره ابن وراق می باشد،شامل سه بخش است،پیدایش مکاتب نحوی،معرفی ابن وراق(زندگی،آثار و جایگاه او در نحو)و بخش سوم با عنوان «علل النحو»است که شامل ؛آغاز تعلیل در نحو،تعریف علت،انواع استدلال،دیدگاه علماء پیرامون علت های نحوی و کتاب«علل النحو»،ارزش ،روش، و نقد کتاب می شود. و فصل سوم:ترجمه و شرح کتاب از باب«ابتداء تا نداء» است و فصل چهارم: به نتیجه گیری اختصاص یافته است.

۹-۱ محدودیت ها:

به دلیل اینکه از قرن چهارم هجری، بسیاری از کتاب های نحوی به خصوص کتاب هایی که درباره علت های نحوی نگاشته شده است، به دست ما نرسیده، دستیابی به منابع برای شرح برخی عناوین با محدودیت مواجه بودم و همین طور نبود نسخ های متعدد از کتاب برای برطرف کردن بسیاری از اشکالات تایپی، کار را در برخی از موارد با مشکل روبه رو کرد که در بسیاری از موارد با کمک راهنما و مشاور محترم موضوع حل گردید.

فصل دوم
پیدایش مکاتب نحوی
و سیره ابن وراق

بخش اول

پیدایش نحو و مکاتب نحوی

۱-۲ پیدایش علم نحو و مکاتب نحوی

علم نحو در عراق به وجود آمد و ابوالاسود دوئلی قواعد نحو را ضبط کرد و با شروع این کار، نحو موضوع اختلاف میان علمای بصره و کوفه گردید، به طوری که هر گروه دارای مکتبی خاص شدند. بصریان اهل منطق و قیاس بودند و به الفاظ درست و زبان فصیح بادیه نشینان استناد می کردند و آنچه نادرست بود دور می ریختند. همینطور تنوع سکان و ثقافه در بصره موجب عقل گرایی بصریان شد؛ زیرا یکی از سکنه های بصره، معتزلی ها بودند که بیشتر عقل گرا بودند از این رو بصریان نیز به عقل بیشتر از نقل اهمیت می دادند. ولی کوفیان الفاظی را قبول می کردند که از لحاظ فصاحت و قدرت تحلیل، جای منقولات بصری را نمی گرفت و آنان از ابن مسعود که بیشتر به نصوص اهمیت می داد و از حنفی ها بود، تقلید می کردند. از این رو نقل برای آنان دارای اهمیت بیشتری بود (حسان، ۲۹، ۲۰۰۰). این اختلافات ادامه پیدا کرد تا جایی که موارد اختلافی بین دو گروه به صدویست اختلاف رسید. (ابن انباری، ۱۹۹۸، ۱۱/۱). البته به جز مسائل اختلافی که موجب شکل گیری دو مدرسه، بصری و کوفی می شد. آنها در برخی از اصول نیز با هم اختلاف داشتند که به ده اصل مشترک و ده اصل اختلافی می رسد. (حسان، ۲۰۰۰، ۴۲ و ۴۳)

بنابر قول برخی محققین، نحو عربی و اصول و تبویب آن از زبان سانسکریت (هندی) بوده است؛ چند صد سال قبل از روزگار خلیل بن احمد و سیویه در عهد ساسانیان کتابی در صرف و نحو از زبان سانسکریت به پهلوی ترجمه شد و پس از فتوحات اسلام برخی از نو مسلمانان غیر عرب از جمله ایرانیان به استنباط و استخراج قواعد نحوی و لغوی زبان تازی پرداختند و به تدوین و تنظیم آن همت گماشتند. سپس نخستین نحویان زبان تازی با بهره گیری از این زبان به تدوین زبان عربی روی آوردند که کتاب «العین» خلیل نیز از آن مستثنی نیست ولی بعد از او، سیویه کتابی نوشت که به

مراتب دقیق تر از کتاب خلیل بود و آنچه در آواشناسی هندی در کتاب خلیل بود در کتاب او دیده نمی شود. (مجتبائی، ۱۳۸۳، ۱-۶۴)

اولین کسی که از مکاتب بصره به قیاس و علل نحو پرداخت ابن ابی اسحاق حضرمی (۱۱۷هـ) بود و عده ای از شاگردانش استخراج قواعد نحو را به انجام رساندند که عبارتند از: عیسی بن عمر ثقفی (۱۴۹هـ)، ابو عمرو بن علاء (۱۵۴هـ)، یونس بن حبيب (۱۸۲هـ). اما خلیل بن احمد فراهیدی گام های مهمتری در نحو و صرف برداشت و علم عروض را بنا نهاد (ضیف، ۱۹۷۲، ۲۲-۳۲). تا اواسط قرن دوم هجری، عمرو بن عثمان بن قنبر ملقب به سیبویه (۱۸۰هـ) اصول وقواعد صرف و نحو را تنظیم کرد سپس آنها را در کتاب مشهورش (الکتاب) جمع آوری نمود که آن یکی از جامع ترین کتب قواعد صرف و نحو و سنگ بنای نحو عربی است (همان، ۵۹-۶۰). ابو عثمان مازنی شاگرد اخفش اوسط درباره «الکتاب» می گوید: «هرکس بخواهد بعد از کتاب سیبویه کتابی تألیف کند، باید شرم کند و سیرافی نیز در اهمیت کتاب سیبویه می گوید: «او کتابی نوشت که احدی قبل و بعد از او مثل آن را تألیف نکرد.» (سیبویه، ۱۹۸۲، ۱/ ۲۱ و ۲۲)

بعد از سیبویه شاگردش اخفش اوسط (۲۱۱هـ) تنها کسی بود که به «الکتاب» دسترسی داشت. علمایی چون قطرب (۲۰۶هـ)، ابو عمر جریمی (۲۲۵هـ)، ابو عثمان (۲۴۹هـ)، زجاج بصری (۳۱۰هـ) و ابن سراج (۳۱۶هـ) به طور گسترده به شرح و تفسیر کتاب سیبویه پرداختند. تا اینکه مدرسه بصره به ابن سعید سیرافی (۳۶۸هـ) منتهی شد و به نهایت استواری و اصالت رسید. (حدیثی، ۱۹۷۴، ۲۲۸)

در مقابل مدرسه بصره، مدرسه کوفه قرار داشت که با کسائی (۱۸۹هـ) شیخ نحویان کوفه و شاگردش فراء (۲۰۷هـ) آغاز شد. (ضیف، ۱۹۷۲، ۱۵۴). آن دو اصول و قواعد نحو را به شکل مکتب مستقلی در آوردند و از میان شاگردان آنان ثعلب (۲۹۱هـ) به صورتی دقیق و ژرف پرچم نحو کوفی را در زمان خود به دست گرفت و شاگردانی چون ابوبکر بن انباری (۳۲۸هـ) تربیت کرد. او از جمله علمایی است که نحو کوفی را با علل و احتجاجات قوی و محکم تقویت نمود (همان، ۲۳۸). تا جایی که نزاع میان نحویان بصره و کوفه بالا گرفت و باعث شد بین نحویان آراء مختلفی شکل گیرد و مکتب های نحوی به وجود آید که مهمترین آنها مکتب بغدادی، اندلسی و مصری بود. در قرن چهارم

هجری نحویان بغداد روش جدیدی در مطالعات و تألیفات خود برگزیدند و آراء دو مدرسه بصره و کوفه را به هم آمیختند که مهمترین علت شکل گیری این مکتب شاگردی نحویان بغداد نزد مبرد و ثعلب بود تا جایی که افراد این مکتب به دو گروه تقسیم شدند. گروه اول جمعی از بغدادیان بودند که غالباً گرایش کوفی داشتند مانند: ابن کیسان (۲۹۹ هـ)، ابن شقیر (۳۱۵ هـ) و ابن خیاط (۳۲۰ هـ). زجاجی درباره آنها می گوید: «اینان نحو کوفی و بصری را به هم آمیختند اما به استدلال کوفی گرایش داشتند». گروه دوم هم افکار مدرسه بصره و کوفه را به هم آمیختند ولی نسبت به آراء بصری گرایش داشتند که از آنها می توان به زجاجی (۳۳۷ هـ)، ابوعلی فارسی (۳۷۷ هـ)، ابن جنی (۳۹۲ هـ) و زمخشری (۵۳۸ هـ) اشاره کرد. (همان، ۲۴۵-۲۴۸)

اما مکتب اندلسی همزمان با ملوک الطوائفی شدن، به شکوفایی رسید؛ اولین کسی که در مکتب اندلسی رشد یافت جودی بن عثمان بود که نخستین بار کتابهای کوفه را به سرزمین خود آورد و در این زمینه کتاب نوشت. بنابراین نحویان اندلسی آراء و افکار نحویان بصره و کوفه و بغداد را به هم آمیختند و گاهی از برخی آراء جدید نحوی استفاده می کردند که اعلم شتتمری (۴۷۶ هـ) اولین کسی است که استفاده از چنین گرایشی را به نحویان اندلس آموخت. برخی از نحویان این مکتب عبارتند از: ابن سید بطلیوسی (۵۲۱ هـ)، ابن خروف (۶۰۹ هـ)، ابن مضاء (۵۹۲ هـ)، ابن عصفور اشبیلی (۶۶۳ هـ) و ابن مالک (۶۷۲ هـ) صاحب کتاب مشهور «الفیه» (همان، ۲۸۸-۳۱۷)

مطالعات نحوی همزمان با محافظت از قرآن مجید و خواندن آن آغاز شد و گروهی از معلمان اندلسی به تعلیم اصول و قواعد عربی به جوانان در فسطاط و اسکندریه پرداختند چنانکه اولین نحوی که در مصر پرچم علم نحو را به دست گرفت ولاد بن محمد تمینی بود. و علمای دیگری که در قرون دوم، سوم و چهارم در طلب نحو به بصره سفر کردند و افکار و نظریات اساتید خود را به وطن آوردند در واقع این علما روش موازنه بین آراء بصری و کوفی را پذیرفته بودند ولی گرایش به مدرسه بغداد داشتند، افرادی چون: ابن حاجب (۶۴۶ هـ)، ابن هشام (۷۶۱ هـ)، صاحب المغنی و سیوطی (۹۱۱ هـ) صاحب اشباه و النظائر. (همان ۳۲۷-۳۶۲).^۱

^۱ - برای مطالعه بیشتر به کتابهای: مراتب النحویین ابو الطیب لغوی (۳۵۱ هـ)؛ اخبار النحویین البصریین سیرافی (۳۶۸ هـ)؛ طبقات النحویین و الغویین (۳۰۹ هـ)؛ الفهرست ابن ندیم (۳۸۵ هـ) رجوع شود.